

De
HALTANDE
ÅREN

OVE ALLANSSON

Ove Allansson

De haltande åren

SAGA Egmont

De haltande åren

Omslagsfoto: Shutterstock

Copyright © 2001, 2020 Ove Allansson och SAGA Egmont

Alla rättigheter förbehålles

ISBN: 9788726881219

1. e-boksutgåva
Format: EPUB 2.0

Denna bok är skyddad av upphovsrätten. Kopiering för annat än personligt bruk får enbart ske efter överenskommelse med förlaget samt med författaren. SAGA Egmont De haltande åren

www.sagaegmont.com

Första delen

Mörklägg månen!

MÅNEN HÄNGDE ÖVER SAMHÄLLET likt en fientlig strålkastare. Vad hjälpte mörkläggningsskivor och mörklägg-ningspapp. I augustinatten förstod vi sammansvurna att månen obönhörligt avslöjade kokvagnarna utanför Storskolan och även de inne i samhället, intill Satans Tempel, Åkes danspalats. Både i Satans Tempel och i Storskolan snarkade gråbassar ur svenska armén. Månskenet visade också att armén intagit Plank-Petterssons trevåningshus, en rad grå soldatskjortor hängde på tork. Men däruppe på bron, en mörk uniform och en ljus flicka! Stilla sorlade det svarta vattnet. I den månljusa natten stod flygaren på bron med praktfullt stånd och drog på gummit, flickan fnittrade och gick ned från brofästet, in i buskarna.

- Det var ingen dålig en han har, viskade trettonårige Ludvig, näst äldst av skraddare Ströms fyra pojkar.

Den yngste, nioårige Torkel, och jag var jämngamla vittnen. Vi teg och såg. Flygarens manlighet pekade likt en mindre luftvärnskanon uppåt himlen. Bredbent följde flygaren efter flickan, vi såg hur han lossade livremmen och sedan nödtorftigt höll uppe de mörka permissionsbyxorna innan han försvann bland buskar och ungbjörk. Säkert kunde mångubben däruppe skåda vad som hände.

- Han har tatt på gummit för att det inte ska bli nån liten flygare, väste Ludvig.

Jodå, jag hade sett äldre pojkar stolt visa varandra små förpackningar och någon gång blåsa upp "snoppocken",

som skulle hindra barnfröna att komma ut. Skräddarns äldste, Erland, hade ett annat ord snarlikt de omtalade spärrballongerna: spermaballongerna.

På tidningsbilder hade jag sett att engelsmännen hade stora spärrballonger svävande över London och andra städer. De var förankrade med vajrar och det var vajrarna som skulle hindra låganfall från tyska plan.

För ungefär ett år sen hade vi suttit några pojkar i brädgården. Ludvig hade sagt att vi skulle dra handtralla. Vi skulle hålla på med pitten tills det kom vitt och gjorde väldigt gott. Jag försökte, men ledsnade, det hände ingenting den gången.

- Nu smyger vi på dom, Ludvig reste sig, vi smög över vägen vid brofästet och in bland buskar och björk.

- Kuckeliku! skrek Ludvig och flygaren flög upp och viftade och svor att han skulle slå ihjäl oss.

Vi flydde, men snart sa Ludvig: - Va inte rädd, han följer inte efter oss. Han har nog fullt jobb att få fart på snalingen igen.

Jag hade fått lov att ligga över hos skräddarpojkarna natten mellan lördag och söndag, skaffötters ihop med Torkel i kökssoffan. Anledningen till övernattningen hade jag inte berättat hemma - vi skulle smyga ut i natten och spana in vem som tjuvvittjade Ludvigs ryssjor. Han hade tre ryssjor i ån och eftersom det sällan blev någon fisk var han övertygad om att någon nattlig missdådare stal fisken och därmed familjens middag.

Inte så att vi misstänkte flygarnas eller armébassarnas förrådsförvaltare eller kockar. Nej, vi misstänkte en notorisk tjuvfiskare.

Vi återvände och kringgick älskogsplatsen för att längre bort, i skydd av träd och buskar, vakta på Ludvigs ryssjor.

Månens strålkastare tycktes allt intensivare lysa upp slätten.

Viskande framhöll Ludvig att månen var bra för oss, men farligt nyttig för tysken och ett plötsligt anfall på Slättum. Snart skulle kanske landsfiskalen komma cyklande och skrika: Mörklägg månen!

- Han kanske har läst den nya tinninga, där du Willy Gustav där mörklägger venusianerna månen för att kunna anfälla oss här på jorda.

- Vekka tinning då?

Ludvig påminde om att han hade visat mig några nummer av Jules Verne Magasinet Veckans Äventyr. Ja, Veckans Äventyr stod det med stora bokstäver på de färgranna omslagen som överst på en blå remsa hade ett gult rymdskepp med texten Jules Verne Magasinet. Både Torkel och jag protesterade när Ludvig påstod att vi var för små för att förstå oss på en tidning som JVMVÄ. Fattade vi ens förkortningen.

Jag bad att få låna hem några nummer. Nej, inte ännu, jag måste växa till mig. Förresten kunde Ludvig berätta en hemlighet. Det skulle komma en bok som avslöjade att Kapten Orädd Andersson hade byggt om sitt hemliga luftskepp till rymdskepp. Säkert skulle han ställa upp på engelsmännens sida och hjälpa till och spöa Hitlers anhang.

Jag begrep att det osade katt. Kapten Orädd var skraddarepojkarernas påhitt, de hade tidigare skrivit en lösbladsbok om honom och luftskeppet. Nu misstänkte jag att Frigossen var medskrivare när det gällde Kapten Orädds rymdäventyr. Jojo, vandringskraddaren Janne Mossmoss hade sagt att sanningen var något vi skulle vara rädda om och inte använda alltför ofta.

Förresten ville jag gärna tro på Kapten Orädd, han fanns inombords, ditympad av skraddarepojkarerna.

Vi passerade åns utvidgning, badhöljan. Där var ån jättedjup, en och en halv meter minst. Blodiglarna var nästan lika stora som krokodiler. På andra sidan ån låg Landers pensionat där den berömde cirkusdirektören Brazil Jack en gång hade bott.

Vi smög vidare längs ån och såg Ellen Modigs hus. Hon var numera gift med sin inneboende, Länstidningens lokalkorrespondent Frigossen, tillika redaktör för de lokala biodlarnas tidning Honungskakan. I Länstidningen var det Frigossens penna som fanns bakom initialerna VA, vilka stod för Valfrid Andersson.

Vissa ansåg att skrivandet i tidningar, häften och böcker inte var arbete för en fullvuxen karl. Frigossen arbetade inte, han bara skrev. Ja, så hade de elaka tungorna planterat öknamnet Frigossen.

Skräddarns äldste, Erland, tänkte tvärt om och tolkade vad bröderna och jag inte kunde formulera. Frigossen var ju fri åt rätt håll, han hade fantasi – inte minst hans intresse för luft- och rymdfarkoster var i våra ögon ett stort plus. Ja, Frigossen var en av oss, kunde sitta både ovan skräddarebänken och under där skräddarepojarna byggde flygande gummimotormodeller.

Frigossen skrev inte endast om bin och honung i Honungskakan, nej han hade genom åren tagit in allt mellan himmel och jord. I Honungskakan kunde vi läsa om systemet lättare än luften med ballonger, luftskepp och zeppelinare och om systemet tyngre än luften med flygplan och nu senast spekulationer om kommande rymdfart.

Vissa trångsynta biodlare hade klagat på innehållet. Lösningen blev att Frigossen betalade halva tryckningen. Han påstods ha det gott ställt efter ett arv från modern,

som länge hade drivit syateljé och manufakturaffär i Slättum.

- Frigossen å Ellen är noga mä mörklägginga, dä syns inte e strimma ljus, viskade Ludvig, Frigossen setter säkert uppe å skriver på sin gamle Remington, dä gör han ofta om nätter har Ellen sagt.

- Va sa hon att Frigossen hade under öga? undrade Torkel.

- Ellen sa att han hade trötta parenteser leggende på rögg, hon mena att han hade påsa under öga för att han läser å skriver så möcke om nätter.

Vi smög vidare längs ån, in och ut ur alarnas, björkarnas och buskarnas månskuggor. Skulle vi lyckas överraska en annan smygare, tjuvfiskaren? Kanske hade han redan varit på ryssjorna, kanske var de tömda, bäst att kolla.

I den första satt en ilsken vassråtta, i månens sken visade den tänderna, väste. Vi lät den vara tillsvidare även om där inte skulle bli en enda abborre eller gädda i den ryssjan. I de två andra fanns några abborrar - tjuvfiskaren hade ännu inte slagit till.

- Tänk om dä är vassrätter som äter upp fesken, sa Torkel.

Vi satte oss i en björks månskugga och diskuterade viskande om det kunde vara så. Hur kunde vassrättorna efter att ha kalasat på fisken lista sig ut ur ryssjorna?

Snart satt vi tysta, väntande i den svala sommarnatten. Stilla flöt ån där intill oss, ett svagt sorl hördes.

Jag hade lånat och läst Tom Sawyers äventyr. Visst förstod jag att Slättumsån inte kunde mäta sig med Mississippi. Ån var inte särskilt bred eller djup men full av liv, inte bara genom sitt eget framflytande utan med allt det den bar med sig: knappt synliga vattenkryp,

större insekter, vattenspringare, skräddare och trollsländor som älskade att sväva över vattnet.

Ån sorlade och tycktes hålla en lågmäld monolog:

Tänk på blodiglarna, grodorna, fiskarna och kräftorna.

Tänk på växtligheten jag ger vatten och näring längs mitt lopp.

Tänk på näckrosorna i badhöljan, nära Pensionat Landers lilla brygga, tänk på att dessa näckrosor har beundrats av självaste Brazil Jack.

Tänk också på att Brazil Jack har njutit mina kräftor.

Jag tyckte mig höra kräftorna knäppa några meter nedströms vid alrötterna. Säkert svängde de med sina långa antenner. Ännu kom inget hot från oss människor, men snart var det dags för kräftfisket. I våra trakter en högtid jämförbar med Jul, Nyår eller Påsk.

Hur som helst var jag säker på att ån ville säga: Tänk också på att jag bär era små flottar, lådbåtar och kanoter av kluvna tomfat.

Visst, borde jag ha sagt till ån, visst är du av stor betydelse och en dag ska vi bygga en båt och låta dej föra oss ut i världen. Men som du säkert vet är det krig runt oss. Det är bäst att vi är försiktiga så att vi inte blir minsprängda som de stackars sjömännen.

”Öffsajd”

DET VAR INTE BARA KRIGET – det var också öffsajden. Fotboll på skolans grusplan. Kriget hade pågått några år och jag hade nyss börjat i Storskolan och tredje klass när jag omringades av öffsajden eller med andra ord stod offside.

– Öffsajd! Öffsajd!

Öffsajd, vad tusan var nu det?

Rast var lika med fotboll och vi tredjeklassare spelade mot fjärdeklassarna. Jag hade just sprungit bakom motståndarlagets backar och väntade på en ”smörare”, en bra passning. Jojo, där kom bollen seglande i en lagom lyra över backarna och just som jag störtade mot den utbröt ett fruktansvärt kakalorum som inleddes med obegripliga ord:

– Öffsajd, öffsajd!... Willy Gustav är för sjuttsingen fem meter öffsajd! Du är ju öffsajd ju!”

Jag fattade inte ett skvatt, stod där som ett fån. Något som det där mystiska öffsajd hade vi inte spottat ur oss i småskolan.

– Haha, Willy Gustav vet ente va öffsajd är för nåt!

– Dä vet ja vesst.

– Vafför ställer du dej så tydligt öffsajd dådå, dummer!

Svara på den frågan den som kunde. Helt obegripligt dömdes frispark för motståndarlaget och jag greps av en smygande rädsla för den där öffsajden, som jag inte förstod. Än en gång gick det upp för mig att livet har vissa regler, livet är inte så enkelt som man kan förledas att tro.

Djävlar, vem hittar på sån skit som öffsajd? Kan inte bollen få vara rund och spelet spelas utan sånt som minskar målchanserna.

Det var kusligt att inte veta vad andra visste, eller påstod sig veta, om elakingen öffsajd. Jag som ändå hade sett havet. Hur många hade gjort det av dem som skrek på öffsajd?

Havet var något annat än tegelbruksdammen, vida större än Vänern som jag hade skådat i Lidköping. Jag hade några veckor, under två sommarlov, varit hos faster Alma och farbror Johannes i Åsa, Halland, och sett havet och havshorisonten och dessutom bunkrarnas kanoner som sköt och övade på bogserade flottor ute på havet och jag hade sett tysketågen- ändå visste jag inte vad öffsajd innebar. Det var något som inte stämde.

Modelius blåste i pipan. Rasten slut. In till vår snälla lärarinna Vilma. Skönt att vi i trean slapp den koleriske Rudolf Netsén, kallad Handduken. Men i fyran skulle vi drabbas, vad värre var: han skulle ha oss till och med sjätte klass.

Några dagar senare kom jag till klarhet, kände stor lättnad. Herregud nu vet jag vad öffsajd är. Haha, inte ska öffsajden få tag i mej.

Och tänk! Nästa dag upplevde både jag och andra stor glädje. Vi fick en fotboll av ett gäng beredskapsbassar, som muckade efter ett år i kronans kläder - väl vetande att de snart åter skulle bli inkallade. Visst var fotbollen sliten, men ändå i mycket bättre form än vår lappade läderkula.

Det fanns militär överallt i och kring samhället Slättum. Även Storskolans gymnastiksal var förläggning. Vi slapp den idiotiska gymnastiken. Skönt att slippa hoppa omkring och larva sig utan fotboll!

Lärarna hade förbjudit oss att gå in i gymnastiksalen, men vem kunde låta bli att smyga in där när tillfälle gavs.

Gymnastiksalen var förvandlad till en spännande lägerplats med madrasser och filter på golvet. Talet om militär ordning var överdrivet. Kläder och tillbehör, ryggsäckar, kartfodral, kokkärl, matbestick, tidningar och annat tycktes kringstrött på måfå. På hopspikade torkställ och längs ena långsidans ribbstolar hängde handdukar, strumpor, underkläder och kängor på tork eller luftning. Vapnen och ammunitionsgördlarna stod eller hängde däremot i god ordning. Lukten av svett, vapenfett, läder och annat var tung och mäktig.

Beredskaparna var vänliga, utom grinige Torsten från Malmö. Vau haur i här å göra, uot mä ere glyttar. Vi lärde oss att glyttar var pojkar. Helge från Löberöd gav oss ett annat skånskt ord för pojkar: pågapickar. Bertil från Ulricehamn visade ofta kort på sina tre barn och frugan. Titta här, mellanpöjken Kristian går också i tredje klass, han är jämngammel med er. Elof från Västerås hade inga barn, men visade kort på hunden, en boxer som hette Snuffy.

De som höll vakt medan resten var ute på övningar körde sällan ut oss nyfikna. Bara vi inte rörde de kvarvarande vapnen fick vi titta på det mesta.

Av de högt uttalade eller skrikna militärord jag dagligen hörde kom "uppställning" att fastna. Min skolkamrat Torkel påstod att han hade hört en order som löd: Uppställning, spotta ut snuset!

Även farfars hus, Strykjärnet, var "ockuperat". Farfar, som jag tyckte blev allt genomskinligare och tunnare, hade flyttat till Norra Vånga och faster Alma och farbror Johannes.

Det var inte militären utan åldern och krassligheten som hade gjort slut på farfars dåliga affärer med

jordbruksmaskiner och redskap. Fortfarande var gården ett bevis på att farfar hade varit för snäll i affärer och tagit alltför många skrotfärdiga underligheter som delbetalning. Ofta hade jag hört far säga att farfar ägde ett lantbruksmuseum. Varför inte sälja medan skrotpriserna är goda! Nähä, sa farfar djupt nere i sängen.

Vissa av Strykjärnets grannar retade sig på militärens sena och livliga hålligång med dragspelare och vevgrammofoner. Borde inte våra soldater vila och sova när de kunde. De måste ju vara utvilade om fienden anföll. Och – resonerade fabrikör Hultman – eftersom Slättum mer och mer liknade en militärstad skulle Slättum anfallas.

Vissviss, sa hustrun Magdalena, kallad Vissvissen därför att hon ideligen ville säga visst visst, men svalde bokstaven t.

Spionen lägger pussel. En svensk tiger.

Militärerna? Teg de? På kaféerna och Stora Hotellet eller på dess ölkällare Port Arthur? Under eftermiddagar och kvällar var kaféer och serveringar överfulla av gråingar och flygare. Räknade man med att fienden skulle anfalla endast förmiddagar, undrade surmagar som stinsen Östving.

Serveringar och affärer gjorde goda extrainkomster.

Vem lyssnade i surret och la på minnet? De som sades ha nazistsympatier eller var kända som enbart tysklandsvänner? Efter vad vi pojkar hörde av de vuxna var våra få kända hitlerbeundrare hederliga, men missledda. De skulle aldrig förråda sitt land och bli spioner! Nej, satt spioner och lyssnade i Slättum, så var de tillresta, officiellt här i affärer eller andra ärenden.

Bland armébassarna fanns övertygelsen att det i samhället fjäskades för mycket med flygare. Alla, även mekaniker och hangarsopare, kallades flygare, utan att vara piloter. Jodå, vi pojkar var imponerade av flygplan och flygare, samma tycktes gälla för samhällets flickor och unga kvinnor. Vem hade inte hört gråklädda armébassar klaga över att var de än kom in för att hälsa på en flicka så nog fanns det hangarsopare där.

Flygarnas förläggningar låg utspridda i gårdar väster om samhället, nära flygfältet och Goltuppsskogen som dolde de väl maskerade hangarerna. Flygfältet hade ännu inte asfalterade banor.

Våra grannländer Danmark och Norge, liksom Holland och Belgien, var ockuperade av Hitler-Tyskland. Även Frankrike hade givit upp.

Veterinären hade nyligen sagt att han var stolt över att svenska frivilliga åter kämpade på Finlands sida mot Stalin och Sovjet, tillsammans med de tyska vapenbröderna – i det nya krig som hade inletts i öster för bara några månader sedan. Redan hade finnarna, härdade sedan Vinterkriget, nått sina gamla gränser och erövrat stora delar av östkarelen från Sovjet. Och snart skulle tyskarna ta både Leningrad och Moskva.

Till kriget hörde de vuxnas diskuterande, uttalade oro och lyssnande på radionyheter. Jag fascinerades av rösterna från de utländska stationerna. Efter det att de vuxna hade hört de svenska nyhetssändningarna skruvade jag ivrigt på mellanvågsratten.

Kväll och mörklägningspapper uppsatta. Taklampan släckt, dunkel härskade i hallens smyghörna där radion stod. Jag tyckte det var spännande med det svaga ljuset från radions skala, dess grönlysande öga, och stationsnamnen: Klaipeda, Memel, Danzig, Warszawa, Berlin, Paris, London, Berlin...

Judenschwein! Bolschevikbanditen!

Radioapparaten hoppade till. Hitlers röst. Det var inte första gången jag hörde hans skrikande. Utan att förstå mer än några ord av vad de sa hade jag hört Churchills trygga röst och Hitlers hysteriska haranger.

Hotade han Sverige, vad sa han nu?

Många vuxna beskrev Sverige som omringat. Vad hade statsminister Per Albin Hansson sagt om vår beredskap? Skräddarns Erland påstod att statsministern särskilt hade berömt flygarna och beredskapsgubbarna här i Slättum, att de nog skulle klara av Hitler. Men detta uttalande tycktes ingen annan ha hört. Åja, jag begrep att Erland lurades, jag växte till mig.

Gråbassarna hade bland annat till uppgift att bevaka järnvägsstationen, industrierna i och runt samhället och flygfältet några kilometer väster om Slättum, på andra sidan Goltuppskogen. I trätoppshöjd fanns ett nybyggt luftbevakningstorn, varifrån det spanades efter fientliga flygplan. Kom sådana, var de förmodligen tyska. Frågan var hur länge det skulle dröja innan Tyskland anföll även Sverige.

En sak förstod vi som bodde nära järnvägen och det var tågens betydelse när bensinen sinade. Godstågen blev ännu längre och tycktes räcka från Skara till Vara. Rullade ständigt. Det kom mycket militärt gods till Slättum. Inte minst sedan flygfältet hade börjat byggas förra året, bland annat såg vi pojkar maskeringsnät och taggtråd i väldiga rullar och många mystiska lådor och lårar. Ammunitionslådor var förstås vanligt. Proviant kom även med persontågens godsfinkor, särskilt med kvällstågen.

Tack vare järnvägsморfar i Vara och järnvägsморbror i Håkantorps hade jag insett järnvägarnas betydelse långt före andra världskriget.

Därutöver var Västgötabanan liksom en förlängning av det ämne som intresserade mig mest i skolan: geografi. Adresslapparna, fraktsedlarna – allt var geografi.

Till mina starkaste barndomsminnen hör skenglimret när jag står stirrande mellan spåren. Långt borta där skenglimret slutar är liksom ett valv, en blå port. Det är porten ut till världen, geografin, äventyren.

Nå, nu var det mest krigsgeografi, bombade städer och döda människor.

Ja, människor dog också i Sverige, olyckor inträffade i det militära. Förra året drunknade fyrtiosex beredskapare när en färja kantrade nära Övertorneå. Var det sabotage när ett kruttåg i Krylbo exploderade och tjugofyra personer skadades?

För bara några veckor sedan drabbades Hårsfjärdens marinbas av flera explosioner – trettiotre människor dog, sjutton skadades och tre jagare sattes ur spel. Sabotage? I så fall av vilka? Ryktena surrade.

I sällskap med skräddarepojarna hälsade jag emellanåt på hos Frigossen, vi satt eller låg på golvet och läste i hans tidningar och böcker. Där fanns geografi och andra länder – i böcker som bar ut i världen och talade om hur människorna hade det därborta. Per post hade Frigossen sedan länge köpt ur bland annat serien "Fröléens bokskatt", vars häftade böcker kostade femtio öre. Där fanns böcker av Mark Twain, Prosper Mérimée, Pierre Loti och andra berömda författare, men också av mindre kända äventyrs- och detektivförfattare.

Frigossen var mycket beläst när det gällde äldre svensk författarkonst, men läste också gärna reseskildringar och vad han själv kallade god uppfinningslitteratur. Dit räknade Frigossen böcker av Jules Verne, H. G. Wells och Georg Griffith. Bland

Frigossens svenska favoritböcker fanns Selma Lagerlöfs "Nils Holgerssons underbara resa" och Claes Lundins "Oxygen och Aromasia", en framtidsskildring från år 2378. Frigossen hade kvar många nummer av den tyvärr avsomnade tidskriften Hugin, där vi nyfikna kunde finna allt från rymd- och tidsresor till nya sätt att odla potatis.

Skäddaremäster Ström menade att Frigossen som redaktör för Honungskakan förmodligen var inspirerad av just Hugin. Inget ont i detta, tvärtom. Frigossens stora problem var förstås att han också måste skriva för biodlarna. Honungskakan råkade ju vara deras tidning.

Frigossen hade lånat ut Jules Vernes böcker till skräddarepojarna. Erland hade högläst för oss ur "Luftens herre" med den märklige ingenjör Robur. Nu lånade Frigossen Jules Verne Magasinet av skräddarepojarna.

Även den uppfinnande smeden Blom, ej släkt med missionspastorn och polismannen Blom, hade lånat Jules Vernes och H.G. Wells böcker. Skräddarepojarna höll det inte för uteslutet att Blom hade planer på en månrocket. Visserligen hade han ännu inte lyckats med sin fjäderhjälpmotor för cyklar, att användas i uppförsbackar och motvind, men en månrocket var ju något helt annat och kunde inte gärna vara beroende av att få fram rätt fjädrar.

Ludvig misstänkte att den mystiske ingenjör Robur hade brutit sig ut ur Jules Vernes bok för att hjälpa smeden Blom.

Kapten Orädd gick sin egen väg, eller rättare flög med kurs ut i rymden, förbi månen - på de papper skräddarepojarna prasslade med.

Gabriel och gladiatorerna

PLANETEN JORDEN STOD I BRAND och landet Sverige hukade omgivet av krigets lågor och Gabriel satt på Bagarns trappa och grät över eländet – att hemmalaget, Slättums IF, hade förlorat med 4-2 mot arvfienden Jungaby.

En svensk tiger. Visst hade jag läst de där affischerna på postkontoret och järnvägsstationen. En svensk tiger. Spionen lägger pussel. En svensk tiger, men Gabriel grät. Vår beredskap är god. Men Gabriel hade ingen beredskap inför detta att Slättums fotbollslag kunde förlora och skulle komma att förlora – likaväl som klubben kunde vinna eller spela oavgjort.

Det var inte första gången jag såg pojkar sitta på Bagarns trappa och reta Gabriel. Långe Erik var som vanligt mest elak, låtsades att han inte visste hur matchen slutade.

– Hur gick matchen Gabriel, Slättum vann väl?

Ungkarlen och verkstadsarbetaren Gabriel grät och jag tyckte synd om honom, men vågade som feg nioåring inte ta honom i försvar. Senare i livet förundrades jag över att Gabriel var så oerhört sårbar på Bagarns trappa, eller på andra ställen – när Slättum hade förlorat. I annat än just dramatiken runt läderkulan var Gabriel annorlunda, många gånger snabb och slagkraftig i replikerna, ofta på hugget med sarkasmer.

Hur kunde Gabriel sörja så, gråta eller svära över domare och fel domslut.

Långe Erik gav sig inte:

- Hur gick matchen Gabriel? Jag hörde nån som sa att Slättum vann med tre mot noll.

Gabriel snörvlade till.

Tusen och åter tusen människor dödades varje dag i kriget. Städer bombades och besköts, fartyg sänktes vattenklotet runt, även neutrala svenska handelsfartyg, svenska sjömän omkom. Varje morgonbön bad vår lärarinna Vilma och vi att vårt fosterland skulle förskonas från kriget.

Snabbast från Storskolan till flygfältet! Smal grusväg, våra cyklar skramlade förbi snälla Vilmas röda hus, upp i den lilla backen. Runt oss gröna ängar, åkermark och träddungar: björk, al, rönn, vildapel. Nyponbuskar, hallonsnår och icke trädgårdstämjda blomster, ännu levde blåklinten vild.

Likt hejaramsor rasslade cykelkedjorna mot de tillbucklade skydden. Blygsamma åsar smög in under hjulen, men lyfte oss ändå tillräckligt för att vi skulle erfara höjdkänsla.

Vi korsade den obehagade järnvägsövergången och såg skenorna, försilvrade av slitaget. Ingen tvekan, här rullade vad som i indianböckerna kallades ånghästar. Starka dragare som inte bara drog krigsmateriel till militär och flygfält, utan även for iväg med ammunitionslådor och sprängkistor tillverkade av samhällets plåtslagerier. För att inte tala om ägg, mjöl, spannmål, levande slaktdjur och annat matnyttigt som lastades in och hjälpte till att hålla städerna vid liv.

Åter såg vi hur skenorna ledde ned till samhället. Visserligen i en lång och svag lutning, men ändå: därnere låg Slättum.

Skenorna förgrenade sig därnere, strök nära de röda magasinens gap som både svalde och spottade ut gods.

Efter att ha passerat några bondgårdar kom vi ut på Tretungavägen, förbi Goltuppsskogen och de väl maskerade hangarerna i skogskanten. Vi skulle tillbaka dit på hemvägen, men först flygfältet.

Trampa på! Vi var tre och for alla fram på våra morsors damcyklar.

Trampa på! Trampa på!

- Varningsgubba cyklar ut på vägen! skrek skraddarns Torkel samtidigt som vi hörde en flygplansmotor hosta till och komma igång bakom oss i skogskanten. Sedan kom flera motorer igång. Varmkörning.

Varningsgubbarna, värnpliktiga flygsoldater, kom från andra hållet och vinkade ut oss på ett gärde. Nu såg vi att hangaröppningarnas maskeringsnät, som följde skogskantens linje, var upplyfta. Inne i hangarerna glittrade tre propellrar.

Det första planet rullade ut, svängde och följde ängen och skogskanten, kröp sedan ut över det igenfyllda diket, svängde igen och var ute på Tretungavägen, följt av de båda andra.

Plåtslagarns Rune visslade till.

- Vekka stora flygplansmodeller, såna kan ni i alla fall inte bögga!

- Va vet du om va vi kan bögga. Torkel kontrade så förnärmad att han säkert tog i även åt sina tre äldre bröder Erland, Ludvig och Gösta.

- Så stora kan i ente bögga.

- Tjötegubbe, vi ska igång mä en flygande loppa.

Erland ska få låna ritningar så dä så!

- Dä har i sagt länge.

- Får vi tag i starkare doner än en lättvektsmotor kan vi setta två stöcken i han fransåsens flygande loppa. Du kanske ente ens vet att dä är en fransker flygare som har konstruerat flygande loppa.

- Vet å vet, ja har i alla fall sett franska kort.
Trots det nya och tankvärda ämnet tystnade vi.
Motordånet ökade. Propellrarna skar solblixtrande snitt i luften.

Återigen imponerade såg vi de dubbeldäckade flygplanen komma vaggande mot oss. Givetvis mycket större än den flygande loppan, som var avsedd för hembygge.

Telefonstolparna på denna sträcka av vägen Slättum-Tretunga var utflyttade till åkrarna, vingarna riskerade inte att skadas när flygplanen för egen motor rullade från skogshangarerna längs vägen mot Tretunga och det som kallades krigsflygfält. Långt innan byn skulle de köra av vid Sadene herrgård, i vars mangårdsbyggnad de högre flygofficerarna bodde. Patron med familj hade fått tränga ihop sig. Flygpersonal och flygsoldater bodde i torp och kringliggande bondgårdar.

Erland hade för oss yngre predikat att Sverige hade lärt av tyskarnas flyganfall mot Polen och andra länder - det var idiotiskt att öppet och på flygfälten ställa upp rader av flygplan, att erbjuda fienden så utmärkta bombmål.

Kom och förstör våra flygplan! Varsågoda!

Genom flitigt umgänge med skräddarns pojkar visste jag att flygplanen som rullade emot mig var engelskbyggda jaktplan, Gloster Gladiator, med svensk beteckning J 8, maxhastighet 350 kilometer. Första krigsåret hade Gladiatoren varit Sveriges modernaste jaktplan.

Flera gånger hade jag hört Erland utropa: - Helskotta vad är gladiatorerna mot tyskarnas messerschmittar och engelsmännens spitfires, dom gör över sexhundra!

Men nu när de tre gladiatorerna, som det hette på flygarspråk, taxade längs grusvägen visste vi att Sverige

hade ett modernare jaktplan köpt i USA, J 9, Seversky Republic EP-1. Tyvärr inte lika snabbt som engelsmännens och tyskarnas jaktplan, men ändå betydligt modernare än de gladiatorer vi såg och som var utlånade från F 8 i Stockholm till F 9 i Göteborg, en flottilj under uppsättning.

Den första gladiatorn var nu jämsides med oss och vägdammet yrde och propellerblåsten rufsade våra kalufser. Kabinhuven öppen – piloten i sin läderhuva hade förstås sett oss från längre håll, till vår glädje stack han upp en hand och vinkade.

- Han känner igen oss, sa Torkel.

Vi instämde, vinkade tillbaka. Rörd insåg jag att vi räknades till Sveriges försvar. Förra veckan hade några av oss varit med och hjälpt till runt hangarerna, handräckning kallades det. Jodå, vi hade städat, flyttat lådor och gått ärenden. Visst kände piloterna och mekanikerna igen oss. Men vi motades obönhörligt bort när motorerna provades eller varmkördes.

Från säkert håll såg vi nu de två andra planen passera och gladdes åt piloternas hälsningar.

Vad samlingsregeringen och vår statsminister Per Albin än hade sagt om vår beredskap – under mer än ett krigsår hade Göteborg och västra Sverige inget som helst jaktflyg till försvar mot eventuella anfall från tyskt bombflyg eller luftlandsättning, med fallskärmssoldater eller med tremotoriga junkers, som landade på oförsvarade flygfält och lät anfallande soldater strömma ut.

Jag hade hört en järnvägare, bromsare Moberg, berätta om vad som hände i april förra året, när Tyskland anföll Danmark och Norge. För att förhindra att tyska transportplan skulle kunna landa hade många av

Göteborgs bussar, lastbilar, taxi- och privatbilar spritts ut på Torslanda flygfält.

- Djiiivla domare!

Gabriel satt på Bagarns trappa och svor. Då visste alla att Slättums A-lag hade förlorat.

- Då var en bra domare, riittviser!

Fick fotbollsdomaren beröm betydde det att Slättum hade vunnit.

Verkstadsarbetaren Gabriels tal var när det gällde vissa bokstäver föga likt slättens språk, västgötskan. Märkligt nog hade Gabriel en like i Henning, som arbetade i elaffären. Eftersom Henning avskydde fotboll talade han och Gabriel sällan med varandra. Förmodligen var det en likartad skorrning som orsakade att en vanlig svordom förvandlades till "djiiivla".

Jag fortsatte att tycka synd om Gabriel när Slättum hade förlorat och större pojkar, med Långe Erik i spetsen, retade Gabriel så att han grät.

Fotbollen? Jodå, sedan jag hade fått klart för mig öffsajdens, offsidens, mysterier gick det allt bättre i matcherna på skolgården, eller på det öppna fält i samhället som kallades Marknadslyckan. Till vår ilska kördes vi grabbar ofta bort från Marknadslyckan av Slättums societet: krocketspelarna. Dit hörde tegelbruksdisponenten, några fabrikörer, affärsinnehavare och stinsen. Särskilt en lång räkel till skohandlare var aggressiv, viftade otåligt med krocketklubban om vi inte avlägsnade oss snabbt nog.

Till min glädje blev jag uppmanad att träna med pojklaget på Slättums fotbollsplan, mellan samhället och Tegelbruket. Utan skryt hade jag bollsinn och fick allt bättre teknik, kunde dribbla, men när det gällde att skjuta mot mål tvekade jag ofta, passade hellre, matade

andra med smörare. Min lycka var stor när jag gjorde en hygglig insats i första matchen och sedan blev ordinarie. Vad gjorde det att jag efter en smäll på vänsterbenet haltade några dagar.

- Ska du ente sparka böll, hinner du komma hit! sa Torkel retsamt, ja allt oftare.

Lyckligtvis fick jag snar förlåtelse under skräddarebänken. Visst ville jag vara med och bygga flygande modeller. Det var högtidsstunder när vi med drillborr och specialkrok drog upp gummimotorerna på skräddarepojkarernas större skapelser och såg dem solgenomlysta stiga mot himlen. Tyvärr kom stunder av mindre lycka - kanske greps vår stolthet av ett vindkast, kom ur kurs före landningen för att krascha i ett träd.

Hav tröst! Erland läste i Jules Verne Magasinet om snabbare och starkare flygfarkoster. Kriget på jorden blev avlägset då orden rullade ut rymdkrigen och emellanåt berättade om fredliga handelsskepp, om världar utan krig.

Strategisk betydelse

TILLSAMMANS MED LUDVIG , Gösta och Torkel var jag på väg till posten för att lösa ut ett postförskott. Försändelsen var den sista i sitt slag – vår tillvaro var i gungning.

Visst var det illa att det blev ont om kol, men ved och torv fanns ju. Visst var det illa att allt snart var ransonerat, att ransoneringskortet som rörde livsmedel och kläder bredde ut sig över landet likt en väldig kortlek. Visst var det illa med kaffe och kakao. Men en sak var värre. Tala om strategisk betydelse!

Katastrof! tyckte vi.

Brevet från modellflygfirman Sven Wentzel.

Kära uppskattade och mångåriga kunder, vi måste tyvärr meddela att den sändning ribbor, flak och klotsar av balsa ni nu bör ha mottagit kanske blir den sista på länge. Vi beklagar djupt att kriget sätter stopp för balsaimporten. Vi kan som tröst upplysa om att tillverkningen av nämnda varor i inhemsk furu är i full gång och kan beställas från vår firma.

Ungefär detta hade brevet från Stockholm berättat. Visst skulle vi hämta ut vår balsa, men vetskapen om framtiden gjorde att vi inte kände den glädje som oftast hade fått oss att rusa till postkontoret och luckan där Engblads långa skägg stundom hängde ut och tycktes sväva likt ett litet moln som hade förrrat sig ned från den västgötska himlen. Den väldiga västgötska himlen, som Länstidningens cyklande lokalkorrespondent Frigossen brukade säga.

Vi gick, tyngda av lägets allvar, och samtalet var inte muntert. Ludvig ökade på bekymren: – Tänk om japanpappret, pianotrån å aluminiumgrejerna också tar slut! Dom små rörena tell lagrena och dom lätte hjula utå aluminium.

– Uschlit, sa Gösta, tänk om gummistränga tell motorerna också tar slut. Då blir det ju flygförbud liksom!

Vi deppade längs Slättums Storgata, korsade järnvägen där bommarna pekade uppåt likt luftvärnskanoner, vek sedan av mot kolkajen.

– Titta, där kommer stinsen! sa Gösta.

I full mundering kom Slättums stins, Östving, struttande förbi spannmålsmagasinen, ut på kolkajen, upp i den vagn som hade anlänt med eftertraktat kol. I vagnen arbetade Vilhelm, skyfflade över kol till den lastbil som med Vilhelm vid ratten bland annat körde ut kol till dem som anlätade VGJ, Västergötlands Göteborgs Järnvägar.

Östving stod nu däruppe på kolvagnen, efter att noga ha sett hur han satte ned fötterna på den lilla yta som var fri från kol. Adamsäppet rörde sig likt kolven i en cylinder, ovan stärkekragen. Besynnerligt att den stroppige stinsen hade givit sig upp i kolvagnen. Och varför glodde han så på den overallklädde Vilhelm, som inte låtsades om åskådaren utan lugnt och effektivt skyfflade kol.

Till vår häpnad snubblade Östving fram till Vilhelm, slet skyffeln ur dennes händer och skyfflade kol i mycket hastigare takt än Vilhelm. Slängde sedan skyffeln och vacklade utan ett ord av vagnen. Vilhelm fortsatte omedelbart sitt arbete och i motsats till stinsen tog han tunga och rågade skyfflar. Men snart stod Östving's ordlösa kritik fullt klar.

Med rågad skyffel rusade Vilhelm efter Östving, ropade: – Stanna din sketskråe!

Vi såg hur Slättums stins fortsatte utan att vända sig om. När Vilhelm hann ikapp kastade han kolen över Östving och skrek: – Du tar ju bara småskvättar på skyffeln! Nu vet du hur möcke det går på en skyffel!

På besök i Vara hos mormor och morfar berättade jag att Vilhelm hade öst kol över stinsen. Morfar, stationskarl, skrattade och sa att han redan hade hört.

– Du förstår Willy Gustav att det där liksom har åkt tåg hit före dej!

– Östving är ju illa omtöckt av många, sa mormor, men uniformen blev väl vådligt smutsig. Ente tvättar han den själv ente.

Jag tyckte att mormor var vacker, med det långa mörka håret, som nu hade silverstrimmor. Inte var det grått. Å, jag beundrade hennes hår både när det hängde fritt och som nu var uppsatt i en hög knut.

Storvuxna satt mormor och morfar vid köksbordet, vaxduken var densamma så långt jag kunde minnas, men noga rentorkad efter varje måltid.

Morfars flint lyste brun, men munkfrisyren hade grånat. Mormor brukade skämta om att morfar inte använde spissvärta där som på mustascherna.

Kanske hade morfars mustascher krympt, de var inte lika långa som motorcykelstyren, men de var fortfarande svarta och stålglänsande. För några år sen var jag övertygad om att de var världens starkaste – morfar böjde sig ned, jag tog tag i mustascherna och morfar rätade ryggen och lyfte mig hängande i mustascherna.

Morfar hade själv varit med och byggt huset av begagnat, men prima, kärnvirke. I det gula huset bodde också moster Hanna och morbror Hans, innehavare av en

vevgrammofon. Huset låg mellan smalspåriga VGJ och normalspåriga UVHJ – Uddevalla Vänersborg Herrljunga Järnvägar – nära stationsområdet, som givetvis var centrum i järnvägs korsningen och med stor bangård.

Lönen för en stationskarl var låg, därför höll mormor och morfar en ko, några grisar och höns.

Fegt vågade jag inte avslöja för morfar att jag tänkte bli flygare och kanske rympilot som Kapten Orädd. Jag hade ju lovat morfar att bli järnvägare.

Hur som helst: hos morfar fick jag stöttning i mitt geografiska intresse, han följde krigskådeplatserna med alla de exotiska och främmande namnen. I mina ögon var det inte bara krig utan också geografi.

En söndag tog morfar som vanligt fram kartan:

– Titta här Willy Gustav! Engelsmännen har snart befriat hela Abessinien från Musse och italienarna. Nyss tog engelsmännen en veki järnvägsstation. Den heter Dire Dawa men syns inte på kartan, den ligger nog här nånstans!

Jag följde spánt morfars pekande blyertspenna, järnvägen gick från Abessinien's huvudstad Addis Abeba till gränsen och in i den franska kolonin Djibouti och ned till hamnstaden med samma namn.

Musse det var den där elake och skrytsamme Mussolini. Morfar hade en bok om den svenska flygambulansen i Abessinien och hur det svenska sjuklägret hade bombats av italienarna.

När morfar talade om läget här hemma kom det fram att han fruktade att tyskarna skulle anfälla även Sverige. Sedan brukade han trösta mig, påstå att vi säkert skulle klara tyskarna. Vi övade ju hela tiden att stå emot, eller hur? Mörklägningsövningarna kom allt tätare i Vara och Skara och Slättum och i hela landet. Visst fanns det

åtskilliga nazister, och förmodliga landsförrädare, om vi skulle anfallas, men dem skulle vi nog kunna hantera. Största faran var Hitlers anhängare bland de svenska officerarna.

Hur många officerare som var nazister var svårt att säga, men i toppen fanns överbefälhavaren och Hitler-beundraren Olof Thörnell och en rad andra höjdare. I Umeå var en regementschef, Rosenblad, aktieägare i naziblaskan Dagsposten eller som morfar sa: Dassposten. Värst var det förmodligen inom marinen. Morfar gjorde mig glad när han berättade att flygvapnets ledning, med general Bengt Nordenskiöld i spetsen, ansågs sympatisera med England.

Bortsett från italienarnas nederlag i Abessinien och Libyen fanns det inte mycket att glädjas åt. Morfar drog i mustascherna, kanske ville hindra dem från att sloka. Han muttrade att det överallt gick framåt för tyskarna, i Afrika och närmare oss, i Ryssland. Jugoslavien och Grekland var ju redan ockuperade.

Radion och tidningarna talade om nya tyska framgångar, inte minst i öster.

Tillbaka i Slättum hörde jag om andra bekymmer.

- Djiiivla domare.

Lång och mager satt Gabriel på Bagarns trappa omgiven av halvstora grabbar. Åter såg jag tårarna trilla nedför Gabriels kinder. Slättum hade förlorat dagens fotbollsmatch, vilket pojkarna mycket väl visste.

- Hur gick matchen Gabriel? frågade Långe Erik utstuderat vänligt.

- Vi förlora.

- Var A-laget så dåligt att dom förlora mot då bonkagänget?

- Djiiivla domare.